

Biró A. Zoltán - Bodó Julianna

A marginalizálódás ellen Egy Phare-program és tanulságai

A Kelet-Európára irányuló Phare-programok egyik kiemelt célja az, hogy a helyi problémák megoldására helyi energiákat mozgósítsanak, a kívülről jövő anyagi segítség endogén kapacitásokat hozzon mozgásba. Olyan társadalmi folyamatok elindítását támogatják ezek a programok, amelyek később - várhatóan - helyi erőkre alapozva folytatódhatnak tovább. Ez az elvárás hangsúlyozottan jelentkezik a szociális tárgyú támogatási programoknál.

Ha a romániai szociális helyzetet vesszük szemügyre, az előbb említett célkitűzést két szempontból is megalapozottnak kell tekintenünk. Egyrészt nyilvánvaló, hogy az egyre szaporodó szociális gondok kezelése belső erőforrásokból nem tud igazán hatékonyan megszerveződni. Hiányoznak hozzá az anyagi keretek, de behozatalra szorulunk a szakísmertet, a szervezési technológia terén is. Másrészt az is egyértelmű, hogy a külső források (az anyagiak és a szakmai kompetenciák) behozatala csak ideig-óráig tartható fenn. Előbb-utóbb rá kell térni a szakmai kompetencia meghonosítására, helyben való előállítására, s az anyagi források helyi megteremtésére is. Ha ez megtörténik, a Phare-típusú támogatás elérte célját: olyan tevékenységet, folyamatot indított be, amely külső támogatás nélkül csak nehezen, sokkal később vagy egyáltalán nem indult volna be, s amely a kezdeti támogatás után képes a „saját lábára állni”.

Mivel Románia a Phare-programok alkalmazása terén még viszonylag korai fázisban van, egyelőre igen kevés információ szerezhető arról, hogy az egyes pályázók miként tettek eleget a fenti elvárásnak, miként oldották meg (vagy kísérelték megoldani) az endogén kapacitások mozgósításának problémáját. Nagyon fontosak

lennének azok a beszámolók, amelyek bemutatnák a külső erőforrások hatékony hasznosításának sikereit vagy akár kudarcait, az endogén kapacitások mozgósítására irányuló, sikeres vagy sikertelen kísérleteket. Ezek a beszámolók már csak azért is fontosak lehetnek, mert a sikeres változatok egyfajta modellt jelenthetnének a most vagy ezután pályázók számára.

A csíkszeredai székhelyű Keresztény Segítség Alapítvány Phare-pályázata teljesítendő feladatként építette be magába a pályázati anyagba az EU-támogatás helyi hasznosításának figyelését és értelmezését. Ugyanakkor feladatként tüzte ki azt is, hogy a pályázatban vállalt konkrét szakmai feladat megoldásának modelljét összefoglaló tanulmány formájában kínálja fel részben a szakma, részben a hasonló pályázatokat tervezők számára. Az alábbi részletes bemutatás elsősorban a pályázókhoz szól, akik a pályázattervezés technológiájában, illetve a munka kivitelezésében érdekeltek. De hasznos lehet azok számára is, akik regionális léptékű szociálpolitikák kisebb-nagyobb modelljeit szeretnék megalkotni vagy működésbe hozni.

A Program tartalma

A Program a Csíki-medence falvaiban élő, magányos vagy nehéz anyagi helyzetben lévő idős emberek támogatására irányult. Ezt a célcsoportot a Program indításakor mintegy 800 főre becsültük, arra számítva, hogy ez a szám a Program másfél éves futamideje során elérheti az ezret, vagy annál többet is.

A „támogatás” ebben az esetben sajátos jelentést kapott. A Program ugyanis nem konkrét személyekre irányuló anyagi támogatást tervezett, hanem ennél sokkal összetettebb és nehezebb feladatot tűzött maga elé. A Program célja az volt, hogy egy komplex társadalmi folyamat, a bizonyíthatóan egyre növekvő elszegényedés és marginalizálódás fékezése, esetleg megállítására tegyen kísérletet. A feladat megoldására egy olyan regionális hálózat megszervezése és működtetése kínált esélyt, amely egyrészt ráirányítja a figyelmet az idős személyek marginális helyzetbe kerülésére, a relatív szegénység fokozódására. Másrészt pedig kezdeményezések, akciók révén lokális szinten megfordítani igyekszik az idősek peremre kerülésének folyamatát.

Ez az elképzelés tulajdonképpen körvonalazta a Program sikerének két alapvető feltételét. Már a kezdet kezdetén nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy a Program csak akkor lehet sikeres ha (1) a helyi léptékű akciók legalább bizonyos mértékig ellensúlyozni tudják az idősök marginalizálódását, továbbá pedig (2) akkor beszélhetünk sikerről, ha a kialakított regionális hálózat bizonyos mértékig önfenntartónak bizonyul a program lezárulása után is.

Az előző mondatokban a „bizonyos mértékig” hangsúlyozása nyilván nem véletlen. Az egyértelmű, hogy egyetlen másfél éves program nem állíthatja meg az idősök marginalizálódását. A kísérlet csupán arról szólt, hogy a mai helyzetben, a székelyföldi falu mai világában egyáltalán lehetséges-e helyi szinten a beindult folyamatok mérsékelése, továbbá pedig lehetséges-e regionális léptékű támogató hálózat kialakítása és működtetése? Milyen külső forrásokra van szükség, és ezek révén milyen helyi források mozgósíthatók? Kialakítható-e olyan tevékenységi modell, amely a külső támogatás megszűntével nem foszlik szét? Úgy gondoljuk, hogy ezen kérdések nagyobb részére a másfél éve tartó program választ adott, és ezek a válaszok a Program értékeléseként, tanulságaként megfogalmazhatók. Megismerésükhöz, felhasználásukhoz célszerűnek mutatkozik a Program vázlatos bemutatása.

A Program szakmai megalapozása

A Program ötlete a Keresztény Segítség Alapítvány előzetes karitatív munkája nyomán vetődött fel. Az Alapítvány emberei az 1989-es változás után mintegy 600 idős falusi családhoz, egyedül élő idős emberhez juttattak el anyagi támogatásokat. Ez a munka többféle tapasztalattal is járt. Nyilvánvalóvá tette azt, hogy a falusi idős emberek helyzete fokozatosan romlik, s ebben az anyagi gondok csupán az egyik oldalt jelentik. Legalább ilyen nagy gondot jelent az, hogy az idős személyek kikerülnek a helyi közösség életéből, peremre sodródnak, és ezt az állapotot érzelmi és mentális síkon nehezen élik meg. Bár az adomány, az esetenkénti anyagi segítség nagyon fontos lehet, ily módon nem lehet megállítani azokat a spirálszerűen lefele tartó marginalizálódási folyamatokat, amelyek a falu közösségi életének átalakulásából erednek. Pusztán a külső segítség nem elég. Olyan programot kell megtervezni, amely

megpróbálja fékezni, esetenként ellensúlyozni a közösségi élet szerkezeti átalakulásából fakadó, negatív hatású lokális folyamatokat. Már a tervezés időszakában nyilvánvalóvá vált az, hogy ez a program - ha átmeneti időre is - egyfajta regionális szociálpolitika szerepét fogja betölteni, hiszen a megcélzott társadalmi probléma kezelésére sem helyi, sem regionális, sem országos szociálpolitikai gyakorlat vagy elképzelés nem létezett.

A fenti gondolatmenet természetesen egyfajta társadalomkutatói értelmezést is tartalmaz, nem csupán alkalmi megfigyeléseket. Azt gondoljuk azonban, hogy egy szociális Phare-program - jó esetben - lokális vagy regionális társadalmi folyamatok megváltoztatását célozza. Ezért akár kötelező kiindulópontnak is tekinthetjük, hogy szakmailag minél alaposabban értelmezzük a megváltoztatásra „kijelölt” helyi vagy regionális társadalmi jelenséget.

A pályázat bemutatása

A tervezett Program célrendszerét természetesen nemcsak a magunk számára kellett megfogalmaznunk, hanem a pályázatot mérlegelő brüsszeli központ, valamint a nyugat-európai partner szerepét főlvállaló Németországi Szent Vince Konferenciák Egyesülete számára is. Rövid távú, a Program ideje alatt teljesítendő célkitűzésként az alábbiakat fogalmaztuk meg: (1) a Csíki-medence 41 településére kiterjedő hálózat (network) megszervezése és működésbe hozása; (2) a célcsoportként tételezett idős népesség adatbázisának összeállítása települések szerint; (3) a Programba bevont településeken egy-egy helyi munkatárs szakmai képzésének megszervezése; (4) helyi akciók, rendezvények révén problémamegoldó, a marginalizálódást fékező folyamatok beindítása. A Program hosszabb távú célkitűzései között szerepelt: (1) a kialakított hálózat stabilizálása, illetve a helyi munkatársak munkája révén a helyi erőforrások feltérképezése és mobilizálása; (2) a falusi idős népesség marginalizálódási folyamatának széles körben való ismertetése; (3) a marginalizálódási folyamatok lehetőségek szerinti redukálása.

E célok megfogalmazásakor arra számítottunk, hogy a Program sikeres működtetése esetén számítani lehet egy modellszerű tevékenységforma kialakulására, amely más hasonló régiókban -

kisebb-nagyobb változtatásokkal - alkalmazható lesz. S számítottunk arra is, hogy a megcélzott jelenségnek a köztudatba való bevétele, valamint figyelemfelhívó helyi akciók, rendezvények révén sikerül néhány településen öfenntartó folyamatokat elindítani.

A várható gondok, nehézségek számbavételénél a szervezés, a kapcsolattartás akadályai kerültek az első helyre. Bár a Programba bevont települések Csíkszereda körzetében vannak (kivételt csak a kászoni és a gyímesi települések jelentettek), a települések nagy száma, a nagyon rossz útviszonyok és a gyakorlatilag nem működő telefonhálózat arra késztetett, hogy a kapcsolattartásra eleve sok időt és nagyobb anyagi költséget tervezzünk. Akadályként kezeltük azt is, hogy a nehéz helyzetben lévő idős személyek számát, lakhelyét a Program indításakor nem ismertük pontosan (csak mintegy hatszáz személyről volt pontos információnk), s számolni kellett azzal is, hogy a marginalizált helyzetű személyek száma fokozatosan növekszik.

Nem utolsó sorban gondot okozott az is, hogy a székelyföldi régióban 1989 után nem készültek olyan szakmai vizsgálatok, amelyek az elszegényedési folyamatok módszeres elemzésére irányultak volna. Az Alapítvány ezért (a Programon kívül) egy szakmai kooperációt alakított ki a szintén csíkszeredai székhelyű KAM - Regionális és Antropológiai Kutatások Központjával. E megállapodás keretében a szakintézet már menet közben foglalkozott a Program társadalmi hatásainak nyomonkövetésével, ugyanakkor beindult egy társadalomkutatói program is, amelynek első eredményei - szakkiadványba foglalva - tulajdonképpen már a Program egyfajta utóéletét jelenthetik.

A Program fölépítéséről és működéséről

A Program másfél éves futamideje három fontosabb szerkezeti elemet tartalmazott, s ennek megfelelően három kulcsfontosságú tevékenységformáról lehet beszélni: a Programközpont működése, a képzési tevékenységek és végül a helyi rendezvények, akciók lebonyolítása.

a.

A Program egyik szerkezeti elemét a Programközpont létrehozása és a régió településeire kiterjedő hálózat megszervezése, valamint működtetése jelentette. A Programközpontnak a Keresztény Segítség Alapítvány adott helyet egy kis iroda formájában. Ide kerültek a Program műszaki hátterét jelentő felszerelések (számítógép és nyomtató az adatbázis, valamint mindenféle dokumentáció, körlevél stb készítése céljából, telefon és fax, fénymásoló, videofelszerelés). A kapcsolattartás, a Program folyamatos anyagi és szervezeti adminisztrálása mellett azonban a Programközpont még ellátott egy nagyon fontos, speciális funkciót. Szakmai bibliográfiát, valamint több száz könyvből és xeroxmásolatból álló speciális könyvtárat állított össze az öregedés, a szociális és karitatív munka, a szegénység és elszegényedés témaköréből. Ezek az elméleti és módszertani anyagok többféle formában kerültek hasznosításra a Program során: időszaki képzés, állandó képzés, szakmai információk rendszeres terjesztése, könyvkölcsönzés, előadások formájában.

A Programközpont négy személynek adott munkát; programmenedzser, két szervező és kapcsolattartó személy, egy szakmai tanácsadó. Ehhez kapcsolódott több hazai és külföldi szakértő (neves társadalomkutató intézetek munkatársai, szociális munkában jártas szakemberek), akik elsősorban a képzésben vettek részt. A Program igazi személyi állományát, a szó szoros értelmében vett „gerincét” azonban a falvakban dolgozó, önkéntes helyi munkatársak alkották. A szakmai tájékozódás, a képzési formákban való részvétel mellett az volt a feladatuk, hogy helyi szinten olyan akciók, rendezvények megtervezésével és megszervezésével kísérletezzenek, amelyek a marginalizálódási folyamatok ellenében próbálnak hatni. Munkájukat több településen további önkéntesek (ismerősök, munkatársak, barátok, családtagok) segítették.

A Programközpont munkájának másik fontos elemét a Csíki-medence településeit átfogó hálózat kialakítása, a helyi munkatársak beszerzése, valamint a velük való folyamatos kapcsolattartás jelentette. Ma már túlzás nélkül állítható, hogy a beszerzés volt a Program legnehezebb része. Ebben a régióban gyakorlatilag ismeretlen az intézményesített közösségi, szociális munka, s jobbára csak akkor elfogadott, ha az valamilyen adminisztratív intézményhez vagy az egyházhoz kapcsolódik. Rendkívül nehéz megtalálni a

„civil”, nem hivatalos szinten dolgozni tudó embereket, s még nehezebb azok megtalálása, akik a falu közvéleménye előtt el is mernek vállalni ilyen szerepet. Bár a mai székelyföldi faluban sok minden változik, a mentalitás kvázi-tradicionális jellege még mindig behatárolja azt, hogy a falu lakosságából ki milyen közösségi feladatra vállalkozhat, kit néznek jó szemmel és kit szólnak meg, ha idősek támogatására adja a fejét. A kiválasztás feladatát azonban mindeképpen meg kellett oldani, hiszen helyi munkatárs nélkül sikeres, a szóbanforgó falu lakossága által is elfogadott, a helyi társadalmat befolyásoló akciót, rendezvényt szervezni teljesen lehetetlen.

b.

Az már a Program tervezéskor egyértelmű volt, hogy a székelyföldi régió települései még mindig jelentős helyi tartalékokkal, úgynevezett endogén kapacitásokkal rendelkeznek, de ezek mozgósításához ma már külső ösztönzésre van szükség. A külső ösztönzésben fontos elem az anyagi háttér. Ezt azonban elsősorban annak a szakmai tudásnak, információnak, tapasztalatnak, módszertani gyakorlatnak a behozatalára és meghonosítására kell fordítani, amely nélkül az endogén kapacitás mozgósítása nem látszik megoldhatónak. A szociális munka megtervezésére és megszervezésére irányuló know-how transzferje ebben a régióban ma még nem áll a figyelem középpontjában. Holott egyre nyilvánvalóbb, hogy a rurális régiót is érintő globális jellegű makrofolyamatok olyan társadalmi változásokat indítottak el (erről lásd jelen kötetben: Biró - Biró: Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön c. tanulmányt), amelyek a helyi közösségi tudás korábban begyakorolt kulturális mintái szerint már nem kezelhetők.

A Program során komoly szakmai feladatot jelentett a rurális régióba behozható szakmai tudás körvonalazása és adaptálása. Három szakmai szeminárium, a helyi adminisztratív vezetéssel folytatott szakmai konzultáció, valamint a permanens képzés többféle formája révén próbálkoztunk ennek a feladatnak a megoldásával. A széles

tematikai spektrummal induló szemináriumoktól (az öregedés jelensége orvosi, pszichológiai, társadalomstatistikai stb. szemszögből) fokozatosan jutottunk el a tényleges szociális munkát csoportfoglalkozás keretében is gyakorló, majd pedig a munkát és a Programot értékelő/elemező szemináriumig. Mindez folyamatos tájékoztatással, konzultációval egészült ki, a helyi munkatársak igényei szerint.

c.

A Program legfontosabb tartalmi elemét azonban a helyi rendezvények, az „akciók” jelentették. Az induló elképzelések szerint két részletben mintegy 80-100 helyi akciót kellett szervezni. A brüsszeli központtal kialakult szervezési akadályok és finanszírozási késések miatt nem két rövid időszakban, hanem egy hosszabban elnyúló periódusban került sor a tervezett akciókra. Ezt a kényszerű módosítást azonban végülis pozitívumként kell elkönyvelnünk: a késések nyomán vált világossá, hogy az akciókat nem lehet külső menetrend szerint egy-két hónapra tömöríteni, hanem csak akkor lehet megszervezni, amikor arra helyi szinten fogadókészség van (alkalmas időpont, megfelelőnek tartott helyzet).

A Program tervezői - jelentős kockázatot vállalva - az akciókat helyezték a másfél éves munka középpontjába, s ezzel a Program eredményességének alapfeltételévé a helyi szinten szervezett akciók sikeressége vált. Kérdéses volt, hogy sikerül-e a megcélzott falvakban olyan rendezvényeket szervezni, amilyenekre korábban nem volt példa. Ráadásul az esetek többségében olyan ember vállalkozott a szervezésre, aki éppen a szervezett rendezvénnyel próbálta megteremteni a falu társadalmi nyilvánossága előtt az ilyen rendezvények szervezéséhez szükséges legitimitást. Nyitott kérdést jelentett az is, hogy miképpen fognak viszonyulni ezekhez az újszerű rendezvényekhez a falu olyan intézményei, mint a helyi tanács, az egyház, s természetesen a hangadó helyi elit álláspontja sem volt elhanyagolható.

Ezek a kérdések fontosak voltak, mert abból kellett kiindulnunk, hogy első lépésben nem lenne célszerű az akciók szervezését helyi intézményekre, helyi intézmények képviselőire bízni. Ha ezt a könnyebb utat választjuk, könnyen előállhatott volna az a helyzet, hogy az akciók szervezése és lebonyolítása a falu szemében

formalitássá, távolról szemlélt, leértékelt dologgá változik. Ennek oka a következő: ezekben a falvakban az 1989-es fordulat már eleve intézményellenességet termelt, s ehhez járultak még azok a negatív szerepek, amelyeket a helyi intézmények 1989 után a segélyek osztásában, a helyi földosztási bonyodalmakban, a helyi aktuális problémák elhúzódó megoldásaiban kénytelen-kelletlen magukra vállaltak. Csak az tűnt számunkra járható útnak, hogy a helyi akciókat „civil” szinten indítsuk el, és menet közben, az első sikeres akciók után keressük meg a helyi „civil” szint és az intézmények együttműködési lehetőségeit. A Program azzal az alapelvvel indult, hogy a helyi akciók szervezéséhez lehetőleg „második vonalbeli” személyeket keressünk, és szakmai, anyagi támogatás révén megteremtjük számukra az akció szervezéséhez és közéleti vállalásához feltétlenül szükséges minimális helyi legitimitást.

A Program menete azt bizonyítja, hogy ez a stratégia járható és eredményes. Bár e Program keretében csak az első kísérleti lépéseket sikerült megtenni, bizonyítékaink vannak arra, hogy az 1989 után erőteljesen kétpólusúvá vált falu (vezetők versus lakosság) szerkezete módosulhat oly módon, hogy kialakul egy köztes harmadik súlypont. Ez a szerkezeti módosulás elengedhetetlen ahhoz, hogy az 500-1500 lakosú falvakban a helyi adottságokra alapozó szociális felügyeleti/támogatási rendszer (akárcsak korábban) egyáltalán létrejöhessen és működhessen. Ebben az értelemben azt mondhatjuk, hogy az egyes akciók nem csupán az idősök helyzetén javítottak valamennyit, s nem csupán a közvéleményt fordították ideig-óráig az idősök irányába, hanem annak a szerkezeti háttérnek a kialakulását is támogatták, amely a helyi szintű szociális felügyelet megszerveződéséhez és működéséhez a jelen helyzetben feltétlenül szükséges. Mivel a közeljövőben sem számíthatunk arra, hogy kialakulhasson az átfogó, intézményi megalapozottságú szociális felügyeleti és támogatási rendszer, az informális helyi szociális háló újjáélesztése az egyetlen megoldást jelentheti e falvak idős lakói számára. Ezért mondhatjuk azt, hogy a „vezetők” és a „nép” közti térben a „harmadik pólus” megjelenése fontos mozzanatnak tekinthető. Tapasztalataink szerint a Program keretében szervezett akciók ezt a folyamatot támogatták.

A megszervezett akciók számban és formában sokfélék. Közülük csupán a legjellemzőbb típusokat mutatjuk be.

1. „Idősek napja” megszervezése

Ez az akció félnapos vagy akár egésznapos rendkívüli eseményt jelentett a falu életében. Ehhez hasonló rendezvényekre ebben a régióban korábban nem volt példa. A rendezvény keretében közös, kimondottan erre az alkalomra tartott szentmisére került sor, ezt követte a helyi iskolában vagy kultúrotthonban a vendéglátás, a közös étkezés, a hosszabb-rövidebb ideig tartó beszélgetés. Néhány helyen a helyi munkatársak azt is megszervezték, hogy a fiatalok kulturális műsort mutassanak be az idősek tiszteletére. A néhány szál virág, az emlékebe kapott fénykép, a közös együttlét a vallomások szerint nagyot sokat jelentett az ünnepeleknek. A legfontosabb azonban annak érzékelése volt, hogy valaki rájuk is gondolt, ha egy nap erejéig is, de ők kerültek a falu figyelmének, törődésének középpontjába. Az újszerű, de nagyon sikeres esemény a falu közéletének kiemelt fontosságú eseményévé vált.

2. Idősek bevonása a testvérfalu akciókba

Az 1989 után kialakult testvérfalu kapcsolatokban többnyire a helyi társadalom tehetősebb rétege vesz részt. Ez természetesnek tekinthető, hiszen kölcsönös vendéglátások, látogatások megszervezéséről, lebonyolításáról van szó, amely kisebb-nagyobb anyagi teherrel is jár. Az idősebb, nehezebb helyzetben levő családok ebből rendszerint kimaradnak. Az akció alapötlete az volt, hogy a csíki faluba látogató magyarországi vendégek a vendéglátó helyi családdal közösen szervezzenek rövid látogatást idős, nehezebb sorban élő családoknál. Természetesen csak azoknál, amelyek szívesen fogadnak ilyen látogatást. Az ismerkedő és egykori személyes emlékeket föllelevenítő beszélgetés, a szerény ajándékozás és a szívélyes vendéglátás vendégben és vendéglátóban egyaránt mély érzelmi nyomokat hagyott. Ez az akció még kiegészült azzal,

hogy az idős családokat meghívták a közös búcsúvacsorára is. Az utólagos élménybeszámoló, a látogatások alkalmával készített fényképek, filmek arról tanúskodnak, hogy ez a típusú integrációs kísérlet eredményesen kivitelezhető.

3. Gyerekek látogatása idős családoknál

Ennek az akciónak a keretében a falu iskolás gyerekei keresték fel a magukra maradt, a falu közösségi életvitelétől eltávolodó idős embereket. A látogatás többféle ürügghöz kapcsolódhat: névnap, Karácsony, Húsvét stb. A látogatás tulajdonképpen egy rövid felköszöntésből áll, valamint ajándék átnyújtásából, amely rendszerint inkább csak szimbolikus értékű (emléklap, édesség, gyümölcs, vallásos tárgyú könyv stb.). A meglátogatásra kijelölt családok, személyek listáját a helyi munkatársak készítették el, s rendszerint az ajándécsomagok összeállítását is ők végezték.

A felköszöntés, a figyelmesség az idősek oldalán egyértelműen pozitív fogadtatásra talált. Ugyanakkor még arra is számítottunk, hogy helyi szinten magának az akciónak a híre is fontossá válik, a falu lakói megbeszélik ezt az eseményt, s így közvetett módon is támogathatjuk az idősekre irányuló figyelem és törődés növekedését.

4. Mozgó könyvtár

A könyvek, az olvasnivaló beszerzése sok faluban gondot jelent. A könyvtárak nem mindenhol működnek, nincs minden faluban könyvesüzelet, s ha van is, a könyvek ára nagyon magas. Ugyanakkor városi antikváriumokban soha nem tapasztalt könyvkínálat alakult ki. Klasszikus művekből állítottunk össze - a helyi munkatársak kérései alapján - harminc-ötven példányos ún. mozgó könyvtárakat. Ezeket a helyi munkatársunk vette át, aki eljuttatta az általa ismert, olvasni szerető idősekhez. A könyvek terjesztésében arra a régi, jól bevált szokásra alapoztunk, hogy a falu világában a „jól” könyvekről egymásnak hírt adtak, s magát a könyvet kézről-kézre adva olvasták. Egy-egy könyv néha csak évek múltán került vissza tulajdonosához. Úgy terveztük, hogy mozgó könyvtárunk példányonként indul el a maga útján, s az sem kizárt, hogy menet közben majd lassan fogyatkozni kezd. A 12 faluban

indított akció a kevés anyagi támogatást kívánó, kevés szervező munkát követelő hatékony támogatás példáját mutatja.

5. Idősek klubjának létrehozása

A klubok létrehozása falun nehézkes, hiszen teremhiány és fűtési gondok miatt nem könnyű klubhelyiséget biztosítani. Igény azonban már falun is van erre. Az idősek számára ez elsősorban összejárás, beszélgetési alkalmat jelenthet, de kapcsolható hozzá tájékoztató, művelődési, szórakozási igények kielégítése is. Ez a típusú akció ott bizonyult sikeresnek, ahol a helyi önkormányzat vagy az egyház segíteni tudott a feltételek megteremtésében.

6. Orvosi vizsgálatok megszervezése

Köztudott, hogy falun az idős kor együttjár annak a mentalitásnak az erősödésével, miszerint a fizikai leépüléssel „együtt kell élni”. Különösen szembetűnő ez a belenyugvás a hallási, látási, izületi panaszok esetében. Mivel a falvakban szakorvos nincs, ilyen panaszokkal idős emberek csak ritka esetben fordulnak orvoshoz.

Ezen a területen sikeres akciónak minősült az, hogy a várostól távol eső falvakból sikerült megszervezni több tucat idős személy szemészeti vizsgálatát. Ez nem jelentéktelen előszervezést, szállítást, a szakorvos beszerzését jelentette. Az azonban bizonyosra vehető, hogy ennek az akciónak az elmaradása esetén az érintett személyek látási panaszaikkal nem fordultak volna orvoshoz. Ez a típusú segítség a nagyon sajátos, az e régió kulturális beidegződéseiből adódó problémák kezelésére hívja fel a figyelmet.

7. Gyógyteák népszerűsítése

Ezen a vidéken a gyógyfűvek, gyógyteák használata korábban általános gyakorlat volt, ez a gyakorlat azonban az utóbbi két évtizedben jelentős mértékben háttérbe szorult. Akcióink ennek a

tudásnak és ennek a népi gyógyítási, betegségmegelőzési gyakorlatnak az újjáélesztését célozták. A több faluban is megszervezett akciók előadásokat, gyógyfű- és gyógyteabemutatót, teakóstolót és gyógyteák ajándékozását foglalták magukba. Mindezt kiegészítettük ismeretterjesztő füzetek szétosztásával is.

Hasonló típusú, beszélgetésen és ismeretterjesztésen alapuló akciókat szerveztünk más területeken is: az öregedés élettana; gyógyszerek a házi patikában; jogi tudnivalók hagyatéki, örökösödési ügyekben.

8. Egyéni gazdasági tevékenység segítése

Ebben a régióban a falun élő idős emberek legfontosabb gondját az jelenti, hogy visszakapott földjeiket - elegendő fizikai és anyagi erő híján - nem tudják megművelni. Ugyanakkor az is hátráltató tényező, hogy a létező helyi erőforrások - egyfajta induló vadkapitalizmus alapján - a szolgáltatások túlhangsúlyozott piacosítására törekednek. Ez a típusú beállítódás nem támogatja még részlegesen sem az önzetlen segítő formákat.

Ezen a területen olyan akciókat szerveztünk, amelyek a kalákára jellemző elvek szerint, a befektetés és az önzetlen segítség társítása révén keresik az egyes személyek problémáinak megoldását. Egy-egy akció keretében például vetőmagot próbáltunk beszerezni, ha helyi szinten sikerült összehozni a kaláka típusú formát a munka elvégzésére. Más esetekben a munkát szerveztük meg, ha helyi szinten megvoltak a szükséges anyagi keretek. Minden akciónál arra törekedtünk, hogy a nyers piaci elvek mellett/helyett az emberi kapcsolatok, a segítség gyakorlata is helyet kapjon. Ezeknek a modelleknek a kidolgozása és felmutatása a kooperációs formákban rejlik, helyi endogén kapacitások mobilizálására tett kísérletet.

Az egyes akciókra a helyi munkatársak által készített tervek alapján került sor. Ezek a tervek részletesen kidolgozott javaslatot tartalmaztak a tervezett akció minden mozzanatára vonatkozóan: miben áll az akciót igénylő helyi társadalmi jelenség; mi lesz az akció konkrét célja; milyen lesz az akció formája, időtartama, gyakorisága; kik fognak még segíteni a szervezésben és a lebonyolításban; milyen költségvetése lesz az akciónak; milyen feladatok hárulnak a Programközpontra; hogyan fog történni az akció

dokumentálása. Ez az utóbbi mozzanat igen fontos volt: minden egyes akcióról külön-külön leírás és beszámoló készült, ezt sok esetben videofelvétel, fénykép egészítette ki.

Az eredményekről

Mint minden Phare-program esetében, ezúttal is el kell készíteni a Program konkrét eredményeit számszerűen is bemutató ún. eredménylistát: hány szakmai tanácskozást tartottunk, és kik voltak a résztvevők; mi történt ezeken a tanácskozásokon; mit végzett a munkatársi gárda; hány helyi munkatárs dolgozott a Programban; hány akciót szerveztünk; körülbelül hány személyt érintettek a helyi akciók stb. Ezúttal csupán azoknak a következtetéseknek a bemutatására szorítkoztunk, amelyek továbbgondolásra, esetleg szakmai eszmecsere adhatnak okot. Célunk - amint azt a bevezető részben is hangsúlyoztuk - az volt, hogy modellszerű, máshol is alkalmazható Program kivitelezésével kísérletezzünk. Az alábbi következtetések nem csupán a bemutatott Program értelmezésére törekednek, hanem - reményeink szerint - egyben támpontokat adhatnak hasonló jellegű programok más régiókba való telepítéséhez is.

a.

A Program indításakor már egyértelmű volt számunkra, hogy a megcélzott régió lokális társadalmi csak kívülről jövő támogatással tudnak jelentősebb szerepet játszó helyi szociálpolitikai tevékenységet beindítani. Azt azonban nem tudhattuk, hogy milyen lesz a fogadtatás, milyen mértékű elutasítással találkozunk. A Program során szervezett helyi akciók bebizonyították azt is, hogy helyi szinten jelentős fogadókészség van szociális programok iránt, s legfeljebb a helyi elit néhány tagjánál tapasztaltunk fenntartásokat. Az akciókban való részvétel mértéke és formája, az önkéntes szervezők hozzáállása egyaránt azt bizonyítja, hogy ebben a régióban van belső igény szociális programokra, ezen programok lélektani,

rehabilitációs szerepe jelentős. Mivel e régió története a kívülről jövő kezdeményezések visszautasítása, a burkolt szembenállás terén sok példát mutat, a szociális akciók helyi támogatottsága igen fontos ténynek látszik.

b.

A Program működése amellel érvel, hogy elvben sikeresen szervezhető regionális léptékű, a helyi közösségekhez tartozó személyekre építő hálózatok. Ez szintén lényeges mozzanat, hiszen az egyes települések közti korábbi, ún. strukturális ellenségeskedések, a régió központjával szembeni fenntartások ma is sok területen működnek még. Az ilyen hálózatok szervezésében kulcsfontosságú szerepe van a helyi munkatársnak, aki nem a helyi adminisztratív elithez tartozik, hanem a helyi elit és a helyi társadalom közötti köztes térben helyezkedik el. Az is szociális támogatásnak minősül, hogy a hálózathoz tartozó helyi munkatárs szerepe a falu társadalmában egy újabb közéleti súlypont létrejöttét, megerősödését támogatja. A Program tapasztalatai alapján valószínűnek látszik, hogy helyi léptékben a szociális munka feladatait egy ilyen alternatív, a helyi hatalom mellett kialakuló legitim társadalmi szerep tudja betölteni.

c.

A Program sikeresen tett kísérletet a szociális munkához kapcsolódó szakmai kompetencia transzferjére (előadások és szemináriumok szervezése, szakmai anyagok terjesztése, konzultációk, kiscsoportos foglalkozások stb.). Ezen a téren is igen fontos eredményt jelent annak igazolódása, hogy a szakmai tudásra lokális szinten szükség van, s az is, hogy ez a transzfer többféle formában is lehetséges. Esetenként gondot jelenthet a szakmai tudás közvetítésében a megfelelő mérték vagy forma kiválasztása, de sikeres transzfer lehetséges, s csak a szervezőkön múlik az ilyen programok sikere vagy sikertelensége.

d.

A Program több mint száz helyi akció révén bizonyította azt, hogy a székelyföldi falu mai világába bevezethetők korábban nem ismert, nem gyakorolt közösségi tevékenységi formák, telepíthetők új szerepköröket betöltő közösségi rendezvények (idősek napja, idős családok meglátogatása stb.). Arra azonban mindig vigyázni kell, hogy a tervezett rendezvények alapszerkezetükben ne legyenek idegenek a helyi társadalom világától. A szerkezeti kompatibilitás elve igen fontos, hiszen amennyiben a résztvevők számára már az első lépésben nem ismerős a felkínált rendezvény szerkezete, akkor abban nem vesznek részt, vagy részvételük teljesen formálissá válik. A szerkezet ismertsége pedig már biztosítékot jelenthet arra, hogy elfogadják a rendezvény tartalmi újdonságát is. Különösen így van az idősek esetében, akik a falusi társadalom mai változásait tapasztalva formai szinten erőteljesen ragaszkodnak az ismert kulturális mintákhoz. De fontos a helyi szerkezettel való kompatibilitás a helyi munkatársak számára is, hiszen felvállalt társadalmi szerepüket, presztízsiüket veszélyeztetné az új formával való kísérletezés. Ezért a Program során hangsúlyozottan törekedtünk arra, hogy a helyi rendezvények ötletei, szerkezeti megtervezése a helyi munkatársaktól származzon. A Programközpont folyamatosan felkínált akció-ötleteket, de elsősorban a helyi munkatársak által föl vállalt és részleteiben elgondolt elképzeléseket támogatta.

e.

A Program majdnem minden akciója bizonyította azt, hogy helyi szinten vannak szociális ügyekben is mozgósítható erőforrások. A létező erőforrások jellege, a mozgósíthatóság mértéke azonban településenként eltér. Kívülről nehéz ezeket meglátni, s még nehezebb fölhasználni. Ezen a ponton a helyi munkatársak szerepe ismét nélkülözhetetlenné válik. Jelentős mértékűnek látszik az egyes rendezvények érdekében mozgósítható kapcsolati (hálózati) tőke. Sok településen meglepően nagynak mutatkozott az önkéntes alapon igénybe vehető alkalmi személyes segítség. Nem elhanyagolható a kalácsa-típusú tevékenységformák mozgósító ereje sem. Minden látszat és előítélet ellenére a helyi vezetéssel való kooperáció is sok helyen eredményesnek bizonyult. Mindez azért tűnik fontosnak, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy külső kezdeményezés nélkül a helyi erőforrások nem aktivizálódnak, legalábbis az idősek szociális

gondjainak megoldására nem. A Program sikeres akciói azt bizonyítják, hogy a korábban automatikus módon működő társadalmi folyamatok helyi feltételrendszere külső ösztönzéssel újból mozgásba hozható. Ehhez azonban az kell, hogy a tervezett támogatási program eleve központi feladatként kezelje a helyi kapacitások igénybevételeit és mozgósítását.

f.

A Program célként tűzte ki, hogy bár kísérleti jelleggel, de lépéseket tegyen az időseket érintő marginalizálódási folyamat ellensúlyozására. Ezt elsősorban azzal kívánta elérni, hogy a helyi rendezvények, a médiaanyagok, a szemináriumok révén felhívja a figyelmet az idősek helyzetére, úgy a helyi közösségek, mint a regionális közélet szintjén.

Eredményként könyvelhetjük el többek között azt, hogy a Programot a regionális médiák végig pozitív beállítással kezelték. A helyi munkatársak lokális közéleti szerepe, társadalmi presztízse egy-egy sikeres akció után kimutathatóan megnövekedett. A helyi közösségek szintjén minden sikeres helyi akció után intenzív, időben elhúzódó ún. átbeszélési gyakorlat alakult ki, amely biztosította a rendezvénynek a helyi világ rendjébe való belehelyezését. Eredményként könyvelhetjük el azt is, hogy a helyi és regionális elit egy jelentős részével további együttműködési keretek kialakításáig jutottunk el.

Egyelőre nem tudhatjuk, hogy ezeknek a pozitív mozzanatoknak a hatása meddig tart, milyen mértékben növelik helyi szinten az idősekre való figyelmet. Regionális léptékű változásra a másfél éves kísérlet után nem számíthatunk. Azt azonban az eddig tapasztalt jelzések alapján bizonyosra vehetjük, hogy jónéhány faluban most már külső ösztönzés nélkül is lesznek olyan akciók, amelyek a nehéz helyzetben lévő idős lakosságra irányulnak. Amennyiben ezek a további kísérletek megkapják a minimális közéleti-szimbolikus támogatást (médianyilvánosságot, pozitív értékelést), számítani lehet arra, hogy a beindult folyamatok nem kifulladásra, hanem erősödni fognak. A Keresztény Segítség Alapítvány a kísérlet lezárulását követő évben saját külön program keretében ösztönzi és támogatja a Phare-támogatás révén beindított helyi léptékű folyamatokat.

g.

A Program igen fontos következtetése az, hogy a regionális léptékű hálózatok további működtetése ebben a régióban egyelőre csak a civil szerveződések szintjén (egyesület, alapítvány, társaság) képzelhető el. A székelyföldi régiók központjai, a városi önkormányzatok jelen pillanatban még nem képesek arra, hogy aktív szervezői, koordonálói szerepet vállaljanak a környezetüket képező mikrorégió életében. A megyei vagy a helyi önkormányzatok anyagi és szervezési szerepvállalása szintén korlátozott, elsősorban a régóta ígért új helyhatósági törvény késlekedése miatt. Mindezek okán a regionális léptékű szociálpolitika kialakítása és képviselése várhatóan a következőkben is a civil szférára marad. Ennek a helyzetnek van jó oldala is, hiszen mintegy kikényszeríti a civil szféra megszerveződését és társadalmi szerepvállalását, amely - a gazdasági szerkezet átalakítása mellett - kétségtelenül a romániai társadalomfejlődés legfontosabb feltétele.

h.

Említést kell tennünk arról is, hogy a sikeresként értékelhető munka jónéhány negatív mozzanatot is tartalmazott. Elsőként említhetjük azt, hogy minden igyekezet és próbálkozás ellenére sem sikerült minden egyes településen aktív helyi munkatársat találnunk. Meglepetést okozott néhány településen a helyi elit tartózkodása is. Az akciók sikere fálvanként eltérő volt, s ez természetesen meghatározza majd, hogy a jövőben hol milyen továbbélési esélyük lesz a beindított folyamatoknak. Ezek a menetközbeni negatívumok azonban inkább hasznos módszertani, szervezési tapasztalatot jelentettek, mintsem komolyabb akadályokat.

Ismertetőnk lezárásaként röviden szólunk kell a Program helyi munkatársairól, akiknek ötletei, tartalmas munkája nélkül a másfél éves kísérlet semmiféle eredményt nem hozhatott volna. Ők azok, akiket sikerült meggyőznünk arról, hogy ebben a régióban az idősök marginalizálódása egy erős regresszív társadalmi folyamat, s meg kell próbálkoznunk a fékezésével. Ők azok, akik a szemináriumai beszélgetések nyomán elfogadták, hogy ha csak egyetlen sikeres helyi rendezvényt is tudunk szervezni e folyamat ellenében, már

ezzel is esélyt teremthetünk a regresszív folyamat fékezésére vagy megtörésére. Köszönjük, hogy együtt dolgoztak velünk.

Függelék

A Szent Vince Konferenciákról

A pályázati előírások szerint a Keresztény Segítség Alapítványnak egy olyan nyugat-európai partnerszervezetet kellett keresnie, amelynek tevékenysége rokon vonásokat mutat a tervezett programéval, és amelynek az e téren szerzett tapasztalata átvehető, felhasználható, s mintegy garanciát is jelent a pályázó szervezet majdani munkájának sikerességét illetően. Ez a partnerszervezet a Szent Vince Konferenciák Németországi Szövetsége volt. Az alábbiakban röviden bemutatjuk a Szent Vince Konferenciák történetét, szellemiségét, alapelveit, működési területét.

Az egyesület első csoportját 1833-ban hozta létre Párizsban néhány diáktársával együtt Frédéric Ozanam francia egyetemista. Céljuk az volt, hogy segítsenek a rászorulókon, de nemcsak az anyagiakban szűkölködőkön, hanem azokon is, akik szeretetet és lelki segítséget igényelnek. Ennek a szellemiségnek a jegyében lett a csoport névadója Páli Szent Vince, a XVII. században élt „szegények apostola”. Frédéric Ozanam azt szerette volna, hogy az egész világot egy jótékonyági hálózattá fogja össze. S hogy ez mennyire nem volt csupán álmódzás, bizonyítja az is, hogy pár év múlva már több ezer szent vincés működött szerte a világon. Ma már a világ 127 országában (öt kontinensen) vannak működő szervezeteik, a tagok száma közel egymillió.

Habár a tagokat a lelkiség közös és mély átélése fogja össze, nem tekintik szervezetüket szigorúan és kizárólagosan vallásos jellegű csoportosulásnak. Nem egyházi szervezet, viszont munkájukat a katolikus egyházzal való szoros együttműködés jellemzi. Tagjai közt ugyanakkor más vallásbeliek is szép számmal találhatók. Munkájuk önkéntes jellegű tevékenység, szabadidejükben végzik. A tagok összetartozása nem formális, nemcsak a közös szellemiség, a hasonló munka, hanem az országhatárokon átnyúló baráti szálak is összekapcsolják őket. A szent vincések bárhol a világban segítő kezét nyújtanak - nemcsak a rászorulóknak, hanem egymásnak is. Egy nagy család tagjainak tekintik magukat.

A mai vincések a következőket tekintik követendő célnak:

- Aktívan részt kívánnak venni az egyház karitatív jellegű munkájában.

- Felelősséget vállalnak annak érdekében, hogy az egyházi és a világi szféra együttműködhessék a jótékonyági tevékenységek keretein belül.

- Beilleszkednek az illető ország, régió realitásába, tiszteletben tartják a tradicionális értékeket, ami a szegények szükségének szolgálatát illeti.

- A lehetőségektől függően hozzá kívánják segíteni a szegényeket ahhoz, hogy ők maguk foglalkozhassanak jövőjük építésével, hogy ne válják belőlük kiszolgált kiszolgáltatott.

- Azokat a terveket részesítik előnyben, amelyek a tanításra és a képzésre vonatkoznak.

- Felebaráti szeretetet tanúsítanak az „Új Evangelizáció” értelmében.

A Szent Vince Egyesületek szabályzata kijelenti, hogy semmilyen munka nem idegen a társaságtól. A lényeg az, hogy a tevékenységek igazodjanak a helyi követelményekhez, és azokhoz az elsődleges szükségletekhez, amelyeket a lelkési hivatal, a diakónus hivatal jelez. A tevékenységnek ki kell terjednie a lelki életre, a gyerekekre, az öregekre, az iskolai vagy szakmai képzésre, a betegekre, a testi és szellemi fogyatékosokra, a bebörtönzöttekre, a falusi hátrányos helyzetre és a falu fejlesztésére, a természeti csapások és a háborúk áldozataira; a munkának magába kell foglalnia a szolidaritás minden formáját.

A fenti alapelveknek megfelelően az egyesületek sokrétű tevékenységet folytatnak. Kiemelten foglalkoznak az idősekkel, egészségi, lelki, szociális gondjaik megoldásával. Ebben a munkában igyekeznek magát az idős korosztályt, a nyugdíjasokat is megnyerni, hisz tapasztalatuk, szaktudásuk rendkívül hasznos lehet a karitatív munkában.

Köztudott, hogy a nyugat-európai országokban a szociálpolitika, a szociális háló sokkal fejlettebb, mint a kelet-európai térségben. Az anyagi és szellemi ráfordítás jóval nagyobb; megvannak az idősgondozás, illetve az idősekkel való foglalkozás intézményes formái; már régen beindult a szociális munkára való képzés folyamata. A Németországi Szent Vince Konferenciák tapasztalata ugyanakkor érdekes jelenségre figyelmeztet bennünket, nevezetesen

arra, hogy nemcsak ezekre a különbségekre kell figyelniük, hanem azokra is, amelyek a társadalmi élet változásainak különbségeiből adódnak. Németországban például sokkal több a magára maradt idős ember, mint nálunk, mivel ott jóval hamarabb felbomlott a hagyományos, több generációt magába foglaló családszerkezet. Ennek ellenére - és a nagyszámú, jól felszerelt öregotthon megléte ellenére - munkájuk során azt tapasztalták, hogy sokkal szerencsésebb az a helyzet, ha az idősek a lehető legtöbb ideig megmaradnak megszokott környezetükben. Ahhoz kell tehát hozzásegíteni őket, hogy minél tovább folytathassák megszokott és önálló életvitelüket. Ennek értelmében a szent vincések a rászoruló öregeket megkeresik otthonukban, segítik őket a legkülönbözőbb gondjaik megoldásában (takarítás, bevásárlás, jogi ügyek intézése, gyógyszerbeszerzés, házi gondozás, beszélgetés). Ugyanakkor sűrűn látogatják az öregotthonok lakóit és a kórházak idős ápoltságait, elbeszélgetnek velük, segítenek lelki gondjaik megoldásában.

Romániában - és Hargita megyében is - már megalakultak az első Szent Vince csoportok. A megalakulás ténye is azt mutatja, hogy alaposan megérett a helyzet az önkéntes alapon működő karitatív munka szervezett beindulására. Egy ilyen jónévű, tapasztalt, világszerte hatékonyan működő szervezethez való csatlakozás nagy segítséget jelenthet azoknak a csoportosulásoknak a tevékenységében, amelyek a rászorulókon kívánnak valamilyen módon segíteni.

A kötet szerzői

Biró A. Zoltán (társadalomkutató, KAM, Csíkszereda), Biró Albin (a Csíki Területi RMDSZ elnöke, a Keresztény Segítség Alapítvány elnöke, Csíkszereda), Bodó Julianna (társadalomkutató, KAM, Csíkszereda), Demeter Annamária (tanár, csíksomlyói Gyermekotthon), Elekes Zoltán (szociológus, Munkaügyi Hivatal, Csíkszereda), Gagyi József (társadalomkutató, KAM, Csíkszereda), Dr. Gagyi Lídia (tüdőgyógyász főorvos, Megyei Kórház, Csíkszereda), Oláh Sándor (társadalomkutató, KAM, Csíkszereda), Túros Endre (társadalomkutató, KAM, Csíkszereda).